

Bitoriano Gandiagaren oroitzapenez

Juan SAN MARTIN

Euskaltzaleon artean oso olerkari ospetsua eta gogoangarria izan dugu Bitoriano Gandiaga frantziskotarra. Zeren, bere emaitza ez da izan edonolakoa.

Denbora galdu alde (1985) liburuaren hitzaurreko gogoetaren hasieran zioenez: "Behin batean bazen gizon bat, bat noiz den gizon ere ez zekiena". Eta denbora galdu alde aritu zen gizon gradueta goraka igo zenean. Zeren orduan hasi baitzen lanak, egin beharrak, arazoak betiko menpetasunean zerabiltzan eta hezkuntza bihurri hori uzteaz zintzotasunaren axola baztertuz denbora galdu alde aritzearen. Baliorik gabeko gauzak egiteari eman baizion. Ipuinaren hasieran hala dirudi, baina hau ez da ipuina. Edo, bizitza bera ez ote da ipuina? Dena dela, abereen erresuman gizona denez ezertarako balio ez duen gauzak egiten dituen bakarra, zilegi zaio eraldia ere, gauzen balioa bera neurtzeko adina ez denez gero. Baina, era berean, horrek berorrek ez ote du gizonagotzen? Hori oraindik nabarmentzen da barne-muinetatik azalpeko mintzetako epidermiseraren arte berezko sentiberatasuna dakartenen artean. Hala baita izakia.

Behin, Bitoriano Gandiaga eta blok, ustegaberik, mendian elkar ezagutu genuen, hura Arozatik gora Arantzazu aldera, eta ni Zarala eta Artia-Ganbo aldetik behera.

Bere *Denbora galdu alde* liburuari *Egan* aldizkarian 1986. urteko 1-2. zenbakiaren 169-172 orrialdeetan egin nion erreseina hartan nioen bezala, morral handiz eta bortzegi zaharrez ibiltzen nintzen eta bera habitoz eta sandallaz oso arin. Bakoitzak berekiko ametsak

generamatzan pauso lasterrez trink eginaz, nor nor zen jakiteke. Agurtu ez ezik elkarrizketak izaten genituen. Euskaltzaletasun hitzaspertua erabili ondoren norbere bidetik jarraituko genuen. Inoiz galdetzen nion nire buruari: "Nongoa ote fraide beltzaran hau?". Agian, Asiskoaren ametsak zeramatzan buruan. Baina uste horren arabera, fraideak berak zer pentsa zezakeen ni bezalako hiritar naturazaleaz? Tartarinen itzala ez ote zuen nabari? Izan ere, mundu honetan, ba-koitza bere zoroak darabil.

Beste batean elkartu ginenean ausartu nintzen nongoa zen galdetzer, eta Bizkaiko Mendata herrixkakoa esan zidan. Herrixka hori ezagutzen nuela agertu nionean, bere erantzuna izan zen: "Baina, izatez, herrigunetik urritian Orbelaun deritzan baserrikoa". Hura izan zen nire ustekabea, Orbelaungoa? Hala delarik, zu izango zera Aita Bitoriano Gandiaga. A. Felix Bilbaoren *Ipuin-barreka* (1959) liburuan datorren "Orbelaungo azeria"ren ipuina kontatu zeniona: "Ba, bai". Alajaina! Ba, ni, zure olerkien Irakurleatariko bat nauzu *Elorri* (1962) argitaratu zenuenetik. Era horretara, geroztik adiskide handiagoak egin ginen.

Aipatu dudan *Denbora galdu alde* bere liburu horretako olerki batean zioenez:

ibiliz ihardun, joan etorri,
egon, entzun, irakurri;
bertsoen truke lor zenezake
bizitzeko lain hazkurri;
baina hain zaitut kikiilmalo,
izukor eta mudurri,
irrits mingarriz gogo duzuna
berbera zaizu izurri.

Hara hor bertsoak autobiografia gisa erako aitorkizunean.

Baina, holako poeta honek hamalaudunik (sonetorik) ez zuen maite. Horregatik zioen: "Nik ez dakit zergatik / ziur-ziur, baina /soneto edo hamalaukorik / ezin dut idatzl...". Tekniketatik aske ibiltzea nahiago zuen eta etzuen arrazoi faltarik. On egin baitzion, zeren sare horietara erori balitz sorketarako antzu geratzeko arriskua baitzuen.

Alperrik esango zuen liburu horren 49. orrialdean: "Alferra izan naizen kezkarik ez dut, baina bai alferrik aritu izan naizen damurik".

Irakurleok ez dugu sinetsiko alferrik ibili zenik; ez horixel Beste gauza bat da olerkaria inoiz Itoarazten duena:

Noizbaltzuetan kaltegarri erizten diot
 nolabait lortu dugun
 edo nolabait egotzi diguten
 izen onari.
 Izen horri eustera behartzen gaitu jendeak
 batere errukirik gabe,
 Izen horri eutsi diezalogula
 hil ala bizi.

Bere barneko kezka eta gogoetak holako freskuraz agertzen zizkigun orrialderik orrialde. Gure ustez, Iraun zezala horrelaxe denbora galdu alde. Denbora galtze horretatik euskal literaturak ez baltzuen galerarik, bai ordea irabazkizunik, eta horren arabera izango zuen euskaldungoak gogotsu irakurtzeko aukera bikainik.

Liburu horretan egileak inoiz besterik uste badu ere, ez dago une antzurik. Badakigu lan gehiago eskatzea ez dela bidezko eta hoberik burutzea ez dela gauza erraza.

Idazten jartzeko
 astirik ez, eta orduanago
 idazteko astia dut opa.
 Idazteko astirik bai, eta orduan
 astirik ez dudan hartako
 idazteko gogoia dut falta.

Hori ez da B. Gandiaga idazleari bakarrik gertatzen zitzalona, hori idazlerik gehientsuenen gaitz tamalgarria da.

Bakoitzak bere barnean aurkitu behar du biziaren grazia eta Gandiagak barnetiko gogoz hala aitortu zigun: "Apaizgoak izpiritu-esperientzia gozo eta izugarrietara eraman nau eta zor diot erlijio-bizitari buruzko ikuspen ederrik, erlijiozko misterioak ekuztatzeko graziarik". Lasaltasun hori edonorrentzat enbidigarri da. Gure lasterketazko bizitzatik lehia horiek nabari ditut. Baita behin Gandiagari agertu ere.

— Neu ere gustora biziko nintzake Arantzazun, Alta Kandidoren ondoan, liburuak atontzen.

Berak hitzetik hortzera ihardetsi zidan:

- Ba, etorri.
- Eta, emaztea ta semeak, zer ?
- Sindikako ostatuan.

Hitzetik hortzerako umorean, holakoa baitzen gure Gandiaga. Baina, tontotasuna? Ba, 95. orrialdeko olerkian zioena, inondik ere ez. Tonto jaloa zela uste bazuen ere, ez zuen tontotasunaren ilerik. Hutsaren hurrengo diren harroputz listopasauek bakarrik uste izango dute holako olerkaria tontoa zela.

Denbora galtze alde, edo barrena lasaitze alde, burutu zituen liburuak ez dira txantxetakoak. Hizkuntzaren erabileran bertan zuen gizontasunezko nortasuna, gogoetaren eremuetan naro aritu baitzen gure glzon hau. Liburuen barna bere ikuspegi jakingarriak iduritzen zaizkigu, bere buruaz ziharduenean batipat. Horregatik, 99. orrialdean eskaintzen zituen bertsoak antologikoak izan daitezke. Horregatik, olerkiaren arloan arduratu diren euskal idazleen aldetik gorespenik ez zitzaion falta izan.

Euskaltzaletasunean ordea, beti zuhur eta tinko. Liburu horren 113. orrialdean dakartzan bertsoak abertzale direla esaten dutenen politikari kastarentzat onak dira. Naiz ezker edo naiz eskubi. Horretaz jabetuko ote dira ? Jabetzeko gauza ez badira, 114-115. orrialdeetan eskatzen duen aske nahi hori ez litzalguke aski.

1986ko urte hartan beste liburu bat argitaratu zuen, *Gabon dut anuntzio* izenburuz. Zeini egin nion beste erreseina bat *Egan* aldizkariaren 1989ko zenbakiaren 237-238. orrialdeetan. Era hontara azalduz:

Liburu hau baino lehen, egilearen haurtzaroan, Gabonak ospatzen ziren Orbelaunen eta betirako itsatsirik gelditu zitzaizkion sutondoko irudiak. Irudi emankorrak usuario zaharretatik esperantzaren berrikuntzara begira zioen:

Tradizioak, ohiturak,
zeinuak eta fedea,
dena genuen batera bizi,
hori zen gure legea.

Hotza kanpoan eta
su ederra barruan,
han dakusat Orbelaun

baso-sailen erdian
sutondo bete pozez.

Pozik anitz ekartzen digute eguberriz jasotzen ditugun erregalutxoak, baina 1986an jaso ditudanetan pozgarriena izan zitzaidan B. Gandiaga adiskideak eskuizkribuzko eskaintzaz bidali zidan *Gabon dut anuntzio* deritzan liburua izan zen. Txukun aurkeztua. Musika: Pello Zabalak ondua; Irudiak: Xabier Egañak pizkarri prestatuak; eta maketa: X. Egaña berak J. A. Adurizen laguntzaz egokitua.

Gizarte tradizioa ez ezik, gure literaturarako ere jarraitzen du liburu honen gaiak. Bukaeran ikus dezakegunez, duela ehun urte Beovide-ko Aita Fr. Crispinek *Asis-co loria* (1885) zeritzan hartan ere erabilla.

Gai honen hasiera, Detxepareren aipamena eta herri literatura alde batera utzirik, Ziburuko Joanes Etxeberriren *Noelac* (1630) zeritzan liburuarekin dator. Horretaz berririk anitz emana nuen *Gogoz* (1978) eta *Bidez* (1981) liburuetan.

Gure literatura bera bezain zahar den gai hau agortu ezinezko bihurtzen da, beti fresko eta beti berri holako poetaren baitan. Gainera, behartsuaren aldeko itxaropenez Asisko Frantziskoren mezua dakarte olerkiok beren muinean, kontsumoan eroria den gizartea kritikatu, eta ere berean guztiontzat biziki anaitasuna, maitasuna eta esperantza barreiatu.

Gabon dut anuntzio
desinteresatu;
Eguberri-poza dut
nahi erregalatu:
Gabon-Eguberrien
berria haizatu,
doan dadin jendea
munduan gozatu.

1983.etik 1985.era *Egan*-en argitaratu genituen Kristmak sail ederra osatzen dute liburu horretan. Egia bada "hitz atsegin eta beroz, horretara poztuta" bizkortu duela ekintza, aurrerantzean ere mika aldiak ken eta bizkorrarazteaz ahaleginduko gara. Ez du axola denbora galdu alde arituko bada ere, bere ekarria antzua ez denez gero.

Hain adiskide egin ginenez, geroztik elkarrekin zenbait mendi-

ibilli egin genituen. Horietako batean, Artzanburuko trikuarria (dolmena) ere bisitatu genuen. Eta, han eman nizkion adibideegatik, esan zidan Arantzazu-Artia mendietan, Artaso zeritzan tokian, horren antzerako harri pila aurkitu zuela 1964. urte inguruan, baina zalantzak zituela dolmena izango ote zen.

B. Gandiaga oharpen berezidun gizona zenez, eta 1968. urtean elkarrekin joan ginen hura ikustera eta, zalantzarik gabe, esan nion aurkitu zuen hura dolmen bikaina zela.

Arantzazura Itzultzean aurkipen horren berria eman genien zenbait fraide adiskideri eta horietako batek esan zidan, Artasotik laster, Gaillaurko lepoan ere bazela harripilla handi bat, beharbada horrekin ikustekorik izango zuena. Eta 1971.eko apirillean joan ginen hura ikustera. Han ere ez nuen izan zalantzarik. Eta, inon katalogaturik gabe zeuden trikuarriak zirenez, biet neurriak hartu, marrazkiak egin eta argazkiak atera nizkien. Horrela, Artaso eta Gaillaur biak lan batean katalogatu nituen: "Arantzazu-Artia mendietako bi dolmen" izenburuz *Anuario de Eusko-Folklore*, XXIV (1971-1972), 271-278 orrialdeetan.

Garai haretarako Gandiaga hasia zen Igandero Soraluzeko San Andres ermitan meza ematen. Harat-honako egokiera hobeia izan zezan, larunbatetan gure etxera etortzen zen, bertan lo eginez gero San Andresera joateko. Harremenetarako hain gizon atsegina zenez, oso etxeko egin zen, gure semeak ere osaba baten gisara hartu zuten. Baina egun batean agertu nion, noizbait Eibartik kanpora aurkituko banintza, Soraluzen aspalditik hain adiskide nituen Julian Bandaormaetxea eta bere emazte Anjelita aurkeztu nizkion, hain etxera joan zedin. Esan beharrik ez dut, halentzat ere adiskide atseginez galnera oso etxeko egin zela.

Julian, ahots oneko kantazaleaz galnera, entzumen oneko gizona denez, egun batean esan nion hain maiz entzun nion "Guazen Belenera" kanta zekiola B. Gandiagarri. Eta honek bai laster jaso ere. Handik lasterrera argitaratu zuen Arantzazu aldizkarian.

Azken urteotan minbiziak joa zebilen. Gaizki jarri zenean Barakaldoko Gurutzeta Ospitalera eraman zuten eta han bisitatu genuen H. Knörr, P. Telleria eta hirurok. Bere fede sendoaren babesean aski lasal aurkitu genuen. Hala ere, esan zigun, bera ez zela luzarorako.

Handik egun gutxira eraman zuten Arantzazura eta 2001.eko otsailaren 21ean hil zen. Golan bego.

Arantzazun egin zitzaion bere hileta eta ehorzketara alde askotatik joandako jendetza handia bildu ginen, beraien artean euskal idazle asko, eta horrek erakusten zuen zein gizon ospetsua genuen.

Bukatzeko, esan dezadan Bitoriano Gandiagaren oroitzapenak izango ditugula. Euskararen aldeko mezua hor dugu *Denbora galdu alde* liburuko 113. orrialdean:

HEMEN
euskaldun izatea bezalako
gudaririk ez dago.
Hemen euskaraz irakurri
eta euskaraz idaztea bezalako
iraultzailerik ez dago.

Hemen
euskara indartzea bezalako
indar politikorik ez dago.

Hemen ez dago
euskara adinako desafiorik
inperio zurrupariaren
aurka.

Hemen ez dago
euskara adinako
askatasunaren aldeko
Itzarobiderik.

Baina ez da hori baino gutxiagorako *Hiru gizon bakarka* (1974) liburuaren 178. orrialdean eskaini zigun Artasoko laugarren salmua. Non zioen:

Hilgo naz,
ta edertasunak
jarraituko dau lurrean.
Aleluia.

Hilgo naz,
eta jaustean,
joko dot lurra, lurrean.
Aleluia.

Hilgo naz,
eta erralak
lurtuko dira lurrean.
Aleluya.

Hilgo naz,
eta hezurak
harri dirake lurrean.
Aleluya.

Hilgo naz,
eta lurrago
jarraituko dot lurrean.
Aleluya.